

Розділ III. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:327](37) “05570565”(045)

DOI: 10.18524/2312-6825.2022.33.270462

Володимир Лагодич

ORCID: 0000-0002-0677-4408

м. н. с. КЗ ЛОР “Львівський історичний музей”

(Львів, Україна)

+ 390 99 122 85 38

e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

«КОРИСНО ТОБІ БУДЕ НАС ПРИЙНЯТИ ДО СВОЇХ СОЮЗНИКІВ»: ДО ПИТАННЯ АВАРО-ВІЗАНТІЙСЬКИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН У 557–565 РР.

Анотація

Кочова орда аварів, яка мігрувала в регіон Балкан з терен Азії, швидко була включена у систему дипломатичних зв'язків під зверхністю Константинополя. Використавши територіальні претензії номадів на ромейські володіння, недостатнє оформлення інституту верховного правителя та малочисельність аварів, римський імператор Юстиніан I (527-565) уклав з кочовиками федеративний договір. Протягом часу дії союзу, авари здійснювали спроби до розгортання самостійного зовнішнього політичного курсу. Дана обставина безпосередньо йшла в розріз з інтересами Східного Риму, а в перспективі – створювала пряму загрозу Імперії. Скориставшись багатомісячним ослабленням Візантії на Дунайському кордоні, номади розгорнули серію набігів проти союзників Імперії, фактично порушивши ранішу домовленість із Константинополем. Дипломатичний корпус номадів при цьому спрямовував свої сили на дезінформацію автократора. Як наслідок, це призвело до погіршення зв'язків поміж сторонами в останні роки правління Юстиніана, і зрештою – до затяжного військового протистояння вже по смерті імператора, яке з перервами, триватиме до першої третини VII ст. У зв'язку з останнім, тема аваро-ромейських політичних зв'язків розглядається насамперед в ключі воєн. При цьому єдиним базилевсом, який зумів встановити з майбутнім ворогом Імперії відносно тривалі союзницькі відносини, був Юстиніан Великий.

На нашу думку, розгляд цього етапу аваро-ромейських політичних стосунків яскраво ілюструє як специфіку відношення «латинської» Візантії

до народів, мілітарний потенціал яких вона прагнула використати, так і особливості формування чергової «степової імперії», яка, однак, виявилась більш стійкою в етнічному та політичному плані, ніж гунни.

У статті на основі повідомлень ромейських істориків другої половини VI ст. відтворено умови, розглянуто прецедент укладення та подальше дотримання сторонами аваро-візантійського союзу у ході заключного етапу правління Юстиніана Великого.

Увагу звернуто на відносини кочового етносу із федератами Імперії – племенами аланів, антів та гепідів. На прикладі відносин аварів з останніми помітні перші, початкові кроки аварів на політичній арені, а також їх первинне зацікавлення до набуття статусу регіональної сили. Проаналізовано фактори, які сприяли початковому переходу номадів під зверхність Ромей, а також поступовому виділенні власного зовнішньополітичного курсу аварським каганом Баяном.

Автором здійснено спробу хронологічно відтворити картину початкового етапу аваро-ромейських відносин, які первинно розвивались у взаємовигідному співіснуванні. Цьому головно сприяли як малочисельність аварів та недостатнє оформлення еліти кочовиків, так і політичний досвід Юстиніана I.

Ключові слова: Аварський каганат, Юстиніан I, Баян I, дипломатичні відносини, федеративний договір.

Volodymyr Lahodych

ORCID: 0000-0002-0677-4408

Research assistant “Lviv Historical Museum”

(Lviv, Ukraine)

+ 390 99 122 85 38

e-mail: lagodicvolodimir@gmail.com

**«IT WILL BE USEFUL FOR YOU TO TAKE
US TO YOUR ALLIANCE»:
ABOUT AVAR-BYZANTINE DIPLOMATIC
RELATIONSHIPS IN 557–565 A.D.**

Summary

Nomad Avar horde, which migrated to the Balkan region from Asia, soonly was included in the diplomatic system under the supremacy of Constantinople. After using territorial claims nomads on Romei lands, a short form of the institution of the supreme ruler and a small number of Avars, Roman Emperor Justinian

I (527-565) signed the federative agreement with nomads. During the alliance, Avars tried to develop their independent political course. Such circumstance contradicted Eastern Rome's interests and, in perspective, created a direct threat to the Empire. Using centuries of weakening the Byzantium on the Danube border, nomads started a series of raids against Empire allies and broke the deal with Constantinople. The diplomatic corps of nomads focused on disinforming the autocrat. As a result, it caused deterioration in relations between sides in the last years of rule of Justinian I and finally to a protracted military confrontation after the death of the Emperor, which lasted with breaks to the first third of VII cent. The main thesis of the article is the Avar-Romei political relations, which topic is considered primarily in the context of the wars. At the same time, the only basileus who succeeded in managing the long-term alliance with the future enemy of the Empire was Justinian the Great.

In our opinion, the consideration of Avar-Romei political relations in this period illustrates, on the one hand, the specifics of the attitude of 'Latin' Byzantium to folks whose military potential it wanted to use.

On the other hand, the peculiarities of the formation of another 'steppe empire', which by the way, turned out to be more stable in ethnic and political aspects than the Huns. Based on the messages of Romei historians in the second half of VI cent., the article recreates the terms and the precedents of concluding and further observance by the parties of the Avar-Byzantium alliance during the final period of Justinian the Great rule.

The author tried to chronologically recreate the picture of the initial step of Avar-Romei relations that primarily evolved in mutually beneficial coexistence. This was primarily caused both by low numbers of Avars and insufficient formation nomads' elites, as well as the political experience of Justinian the First.

The focus is on the relations between nomad folks and Empire federates, such as Alans, Antes, and Gepids. Against the background of military-political connections of Avars with their neighbors, their first initial steps are noticeable. Analyzed factors that promoted Avars' initial transition under Rome's supremacy and the slow creation of their own policy course by Avar Khagan Bayan.

Keywords: *Avar Khaganate, Justinian I, Bayan I, diplomatic relations, federative agreement.*

Постановка проблеми. Питання відносин Константинополя із кочовими ордами залишається не до кінця вивченим. Сприяє цьому ряд факторів – від специфіки тодішніх джерел (представлених у більшій мірі історичними творами ромейських авторів; останні, у свою чергу, зображали зовнішньополітичні відносини імперії з сусідами з точки зору дихотомії «ми/вони»), відсутністю політичного досвіду автократорів (в результаті двосторонні відносини нерідко

перетікали у війни) та винищувальним, затяжним характером бойових дій із номадами. Як наслідок, протистояння із кочовиками у відображенні візантійських хроністів поставали як очевидність, що впливала як із культурної, так і цивілізаційної різниці поміж сторонами. Дипломатія, роль посольських місій при цьому нерідко применшувалась. Окрему роль у контексті дипломатії Східного Риму VI–VII ст. займають відносини із аварами. Ставши на короткий період союзниками, номади у швидкому часі збільшили свою військово-політичну потугу, ставши постійною загрозою для РOMEї в регіоні Балкан. Фактично, жоден з римських імператорів не зумів скористатись потенціалом аварів окрім Юстиніана I.

Мета статті. Проаналізувати внутрішньо- та зовнішньополітичні обставини у стані Східного Риму та кочової орди аварів, які сприяли укладенню поміж сторонами федеративного договору. Розглянути еволюцію відносин між Імперією та номадами на даному етапі відносин між ними.

Виклад основного матеріалу. Станом на 557 р. монголоїдні кочовики, які до цього часу утворили союз із далекосхідних, передньоазійських, тунгуських, байкальських племен, під тиском тюркютів переправились через Волгу та вийшли до нижньої течії Дону.

Того ж року авари встановили контакт із аланами та їх царем Саросієм (Хатуєв, 2007: 57). Останні до цього часу були союзниками Візантії у війні з перським шахіншахом Хосровом I Анушірваном (531–579) (Дашков, 2008: 137–153) за регіон Лазика у Південному Кавказі протягом 540–562 рр. (Васильєв, 1998: 202) Далі, зв'язавшись із Саргосієм, авари дізнались про існування на заході самої імперії, а аварський каган надіслав посольство до аланів з проханням встановити контакт між аварами та Візантією.

З цього часу можна свідчити як про наявність посольського апарату у середовищі кочовиків, так і подальше втягнення Каганату у сферу міжнародних зв'язків завдяки налагодженню відносин із ромеями. При цьому не до кінця з'ясованими є мотиви аланів у налагодженні стосунків із нечисленною кочовою ордою, яка зовсім нещодавно з'явилась у регіоні. Підвести до відповіді на це питання може припущення славіста С. Алексєєва (Алексєєв, 2015: 37–38)

щодо співзвучності назви «аварів/уар» із етносом абарів, які до VI ст. розгромили племена угрів у Західному Сибіру. Про цей факт, очевидно, був проінформований Саросій, котрий однак несвідомо сприйняв аварів, або хотів вислужитись перед Константинополем, за інший кочовий народ. Військова звитяга абарів була доволі відомою, а потенційний виступ такої сили на Кавказі як союзника ромеїв загалом та аланів зокрема міг істотно вплинути на перебіг війни із Сасанідами.

Основними джерелами з теми початкових контактів аварів з одного боку та ромеїв і їх федератів з іншого виступають: праця «Історія» Менандра Протектора (Menander, 1985: 307), вбережена частково, та одноіменний твір Феофілакта Сімокатти (Theophylacti, 1887: 469) за 552–582 рр. та 582–602 рр. відповідно. Остання праця, за твердженням Н. Пігулевської, займає серед візантійських хронік «латинського» періоду Візантії одне з найперших місць, зважаючи на її фактологічну наповненість (Феофілакт, 1957: 9–14).

Характерною особливістю обох творів є концентрація авторів на зовнішньополітичному житті Ойкумени, осердям якої виступає Імперія. Крім того, Феофілакт фактично продовжив твір Менандра – котрий, у свою чергу, послуговувався магістральним твором Євагрія Схоластика – «Церковною історією» (Evagrius, 1898: 360). Крім того, встановлено, що автори при написанні «Історій» використовували корпус юридичних документів, серед яких консульські аннали, протоколи справ. Окремо слід наголосити на інформативності та докладності записів цих візантійських авторів – окрім опису власне дій послів (зокрема Георгія в Персії), встановлення Візантією контактів з аварами, гепідами, воєн з персами, кочовиками та слов'янами, автори надають спорадичні свідчення щодо чисельності військ як ромеїв, так і їх супротивників у ході баталій, згадують імена сусідніх правителів, власних головнокомандувачів. Окрему цінність для дослідників представляють також неодноразові згадки Феофілактом окрім аварів Вірменії, Іверії, Колхіди, ефталтів, тюрків та слов'ян.

Твори Менандра Протектора та Феофілакта Сімокатти висвітлюють походження аварів, період їх появи у низинах Дунаю

та розгортання Каганатом експансії в напрямку як власне ворогів Візантії – кутригурів, утригурів, з котрими кочовики вели війну (з огляду на федеративний договір з Імперією), так і генерування в аварському середовищі підстав для походів проти самих ромеїв, пошуку союзників у війнах серед лангобардів та склавинів.

Місце серед ромейських історичних праць вказаного періоду також займає твір «Про правління Юстиніана» вихідця із одноіменної провінції діоцезу Азія, Агафія Міренейського (536–582) (*Agathiae*, 1828: 483). У контексті нашої розвідки повідомлення Агафія дотичні та насамперед доповнюють інформацію, надану Менандром. В контексті нашої розвідки твір Агафія цінний з огляду на опис подій війни за Лазику, значення для ромеїв у ході конфлікту фортифікацій (що разом із особливим приділенням уваги поліоркетиці у військових трактатах Юстиніанової доби (Кучма, 2001: 37–38) (*Strategikon*, 1984: 106–112) наводить на висновки, що зокрема вказаний конфлікт набув позиційного, виснажливого характеру для ромеїв).

Встановивши двосторонні відносини із аланами протягом 557 р., авари за цей же рік були представлені Саросієм командиром візантійського корпусу в Лазиці, Юстину. Останній належав до числа наближених осіб базилевса Юстиніана Великого (див. рис. 1), будучи сином одного з майбутніх претендентів на Константинопольський престол – Германа, – який, у свою чергу, доводився Юстиніану двоюрідним братом (Martindale et al, 1992: 744–747). Юстин, дізнавшись про появу на низинах Дону аварської кочової орди, представники якої «просили ... познайомити їх з римлянами» (Menander, 1985: 49), доніс прохання аварського кагана Баяна I до імператора цього ж року.

Вище нами піднімалось питання доцільності рішення Саросія та стратиґа Юстина про допущення аварських послів до імператора. Мотивацію царя, який навряд чи мав точні уявлення про географію (зважаючи на те, що з I ст. н. е. алани населяли виключно регіон Північного Кавказу, про якого повідомляє лише один тодішній історик, Менандр, можна пояснити припущенням С. Алексеєва про співзвучність найменувань аварського та абарського етносів (Алексеєв, 2015: 37–38).

Однак командир ромейського корпусу Юстин у ранзі *magister militum* (лат. «магістр армії»; вища військова посада у ранній Візантії, яка відповідала зазвичай одноосібному командиру польової армії в регіоні або резервної у провінції (Шувалов, 2006: 139–141)), котрий до цього часу займав посади *comes domesticorum* (лат. «начальника кінноти»; урочистий ранг, командир підрозділів еквітів – вершників при імператорському дворі), *vir illustris* (лат. «сяючий муж»; вищий сенаторський титул у «латинській» Візантії), був учасником вже третьої повномасштабної військової кампанії (раніше був залучений до придушення повстання маврів у 40-х роках VI ст. та Готської війни у 552–555 pp.) (Martindale et al, 1992: 744), навряд міг побачити у малочисельній аварській орді тих абарів, які розгромили угрів та сабірів приблизно у цей же час.

Ми можемо, з обумовленням, припустити слабке ознайомлення з цим питанням Юстина, однак таке пояснення матиме суто фонетичне підкріплення, та буде вибудованим на аргументації лише одного дослідника. Іншими словами, допущення про те, що по чергово Саросій та Юстин сприйняли аварів за абар, а останній в результаті сповістив базилевса про потенційного союзника, не витримує критики.

Очевидне й те, що представник знаті, який займав посади військового командира та цивільного чиновника вищих рангів, будучи у досить зрілому віці (32–35 років), мав чіткі знання у географії регіонів, на яких воювали сили під його очільництвом. Разом з тим, зважаючи на мобілізаційний потенціал Імперії ромеїв на кінець правління Юстиніана I, в умовах проведення війни на трьох фронтах – проти вестготів (на півдні Піренеїв), остготів (у Італійських Альпах), слов'ян (на Подунав'ї); економічної кризи та смертності, спричиненої другою хвилею епідемії чуми; поодиноких проявів «втоми» від війни, яку описують сучасники, нескладно припустити, що *magister militum* у Лазиці керувався потребою збільшення своїх сил – чого можна було легко досягти, уклавши союз із Баяном I.

Факт того, що Юстин пішов на зближення із аварами, керуючись потребою у підкріпленнях до регіональної армії у Лазиці, дотично підтверджують підрахунки числа регіональної римської

армії П. Шувалова (Шувалов, 2006: 168) та О. Баннікова й М. Морозова (Банников, Морозов, 2013: 289–295), здійснені за допомогою повідомлень Агафія Міренейського, Прокопія Кесарійського та «Стратегікону» Маврикія. За ними корпус візантійської армії під управлінням *magister militum* в ранзі стратига-автократора (командира-адміністратора військової округи) не перевищував числом 5–15 тис. осіб. Мале число візантійських сил на місцях ілюструє факт того, що ромеї на час воєн Юстиніана виставляли на поле бою армії числом від 16 тис. піхоти й кінноти всього тричі (Шувалов, 2006: 226–241) – при Дарі влітку 530 р., Калінніку в квітні 531 р. та Буста Галлорумі у червні-липні 552 р.

Погіршувало становище Юстина як командира сил у Лазичі й те, що в стані об'єднаного війська ромеїв та лазів від 555 р. були різноголосся щодо проведення тактичних дій – спорудження оборонних ліній, вилазок у стан ворога, наступу на персів. Таким чином, аварська орда, попри чисельність у 20 тис. осіб перевищувала ромейський корпус у регіоні у 1,5 – 2 рази й могла стати каталізатором перемоги у війні Візантії – що й вплинуло на рішення Юстина повідомити імператора про новоприбулих кочовиків.

Зрештою, після одобрення Юстином прохання Баяна I, на межі 557–558 рр. авари прислали через «країну аланів царя Саросія» (Menander, 1985: 48–49), локалізовану північніше західного узбережжя Каспійського моря, посольство під очоленням деякого Кандіха (Жданович, 2016: 882–883). Менандр Протектор, котрий повідомляє про перетікання першої зафіксованої дипломатичної місії номадів до Константинополя, не уточнює, яку посаду Кандіх займав у владній верхівці Каганату, проте можна припускати про його наближеність до кагана.

Кандіх, прибувши до Константинополя та представившись перед двором Юстиніана, назвав аварів «найсильнішим та найбільшим народом», який «...здатний легко відбити й винищити супротивників... тому корисно буде тобі [базилевсу] прийняти аварів до [числа] союзників та знайти у них відмінних захисників» (Menander, 1985: 48–49). Аварський посол, котрий очевидно був усвідомлений у значущості Візантії на тодішній політичній арені

(можливо, від самого Саросія), запропонував ромеям укласти союз за умови надання з імперської скарбниці «коштовних подарунків та грошей щорічно та...поселення...на плодоносній землі».

Зважаючи на автентичність повідомлень Менандра Протектора, що описав посольську місію аварів, не до кінця зрозумілий тон Кандіха на час прийому в Константинополі – припускаємо, що із самого початку взаємодії з ромеями, Баян ішов на очікуваний ризик. Авари були очевидцями однієї з військових кампаній, які проводили ромеї. Каган, швидше за все, побачивши становище, в якому перебував корпус Юстина, зрозумів, що Візантія гостро потребує союзника на північно-східному кордоні.

Базилевс, прийнявши посольство, погодився на запропоновані умови – при цьому, окремою темою для дослідників є питання рішення імператора укласти союз з аварами (Пилипчук, 2016: 130–132). Фактично, Юстиніан, котрий протягом усього свого правління проводив активну зовнішню політику в межах доктрини «*renovatio imperii*», керуючись метою відновлення Імперії із «Божою поміччю, невпинною працею і турботою [про підданих]» (*Corpus iuris civilis*, 1872: 19), дізнавшись про аварів, уклав союз із ними, тим самим посприявши формуванню майбутньої бази для розгортання експансії з боку кочовиків у стан Візантії. Суперечливість вибору імператора укласти договір з аварами, навіть при поверхневому розгляді, підсилюється також тогочасним становищем кочової орди – за умови витіснення аварів зі сходу на захід тюрками, їх чисельність була дуже малою – таким чином, резервній армії у Фракії, або ж похідним силам, знятим з фронту із остготами, не було проблемним припинити існування аварів від самого початку «знайомства» з ними.

Медієвіст Я. Пилипчук, досліджуючи питання рішення Юстиніана I встановити дипломатичний контакт з посольством Кандіха, серед причин укладення союзу з кочовиками називає ряд постулатів (Пилипчук, 2016: 130–132):

– розгортання бойових дій аварами супроти гепідів з початку 60-х років VI ст. до нанесення останнім поразки у 567 р.;

– Баян I для встановлення контакту з Візантією запросив дозволу у союзника імператора – аланського царя Саросія;

– мобілізаційна криза, яка настала у тому числі завдяки проведенню регулярних воєн на північних, східних та західних кордонах Імперії. Ці конфлікти ініціювались базилевсом від початку його правління, що супроводжувалось як незадоволенням населення, так і підбивало війська та деяких командирів вищого ешелону до виступів проти центральної влади. Зокрема, на час приходу аварів до східних рубежів РOMEї, тривала друга на час правління Юстиніана війна із Сасанідською Персією, котра завершилась спочатку перемир'ям у 557 р., а у 562 р. – повноцінним договором;

– смерть у 548 р. імператриці Феодори, котра брала досить активну участь у прийнятті зовнішньополітичних рішень Юстиніана – зокрема на час повстання «Ніка» у 532 р., перенесення імператором чуми у 542 р. Останню тезу підкріплює також візантиніст Ш. Діль, який виділяє згубний вплив на психічне здоров'я імператора симптомів хвороби та смерті Феодори, як одній з причин до спаду активності зовнішньої політики Юстиніана у 50-х роках VI ст. (Диль, 2010: 50).

Дії базилевса не знайшли цілковитого одобрення у сучасників, як повідомляє Менандр Протектор – «...сила та здоров'я властителя були не настільки квітучими, як в ту пору, коли він був ще молодим...» (Menander, 1985: 49). Вважаємо при цьому, що політичний хід Юстиніана не міг бути викликаний недалекоглядністю, ефемерним бажанням імператора до «спокою», про яке далі говорить Менандр.

Рішення Юстиніана налагодити відносини з аварами та в подальшому дозволити їх розселення вздовж течії річки Сава у провінції Паннонія II діоцезу Фракія мало, очевидно, прагматичний характер. В доповнення до тез Я. Пилипчука, це підтверджують:

– Сповідування дипломатами Юстиніана Великого магістральної цілі у стосунках із варварами загалом та аварами зокрема – політичної нейтралізації останніх (Диль, 2010: 369–370). Це проявлялось у нівелюванні військової загрози варварів через політичні акції мирного характеру (направлення до аварів послів – мечника Валентина, сплати щорічних субсидій, за які не-римляни зобов'язались охороняти кордони РOMEї, надання їх ватажкам ре-

галій, римських адміністративних титулів та посад та одруження на представниках римської знаті). Не останню роль відігравали дії військового плану. Щодо аварів, це проявилось у інспіруванні Константинополем війни орди з гепідами у 60-х роках VI ст.);

– Хронічного браку гарнізонів на Дунайському лімесі з початку 30-х років VI ст. (див. рис. 2), що потягло за собою набіги склавинів та антів у 536, 538 та 542 рр. (Иванов, 1983: 27–47).

Відповідно, поява кочової орди на північно-східних кордонах ойкумени автоматично тягла за собою її включення у зовнішньополітичну систему РOMEї як ворога або союзника Імперії. Успіх посольства Кандіха у 557/558 р. відіграв в історії Каганату вирішальну роль, встановивши союзницькі відносини з Візантійською імперією. Разом з тим, ці події заклали основи до короткочасного періоду для аварської дипломатії, яка до початку 70-х років VI ст. проходила під зверхністю Константинополя.

На жаль, конкретні умови аваро-ромейського договору 557/558 р. не дійшли до нас. Виходячи із специфіки однотипних союзів Риму із варварами, що укладались протягом IV–VI ст. припускаємо, що зміст угоди між сторонами зводився до наступного:

1) В основі договору лежала особиста домовленість поміж правителями сторін – Юстиніаном та Баяном. Тривалість угоди визначалась по меншій мірі терміном в 5 років, після чого сторони поновлювали або розривали союз;

2) Аварська орда діяла в інтересах Константинополя на основі задокументованої ромейськими дипломатами угоди (*foedus*). Це проявлялось у заселенні територій вздовж Дунайського лімесу Імперії. Заздалегідь передбачалось, що у разі виконання зобов'язань по обороні Дунайського кордону, аварам на заселення буде надано території вздовж течії річки Сава у провінції Паннонія II діоцезу Фракія.

3) Ромейська сторона зобов'язувалась, очевидно, щороку надавати аварам грошові виплати (*munera, stipendia*). В подальшому, до цього додалися виплати провізією (*annonae, victualia*).

Юстиніан Великий у цих умовах проявив себе як майстерний дипломат, уміло маневруючи поміж прагненням Баяна I закласти

основи степової імперії аварів та потребою використати номадів для захисту кордонів Візантії. Однак, смерть Юстиніана I у 565 р. та недостатнє сповідування наступниками Флавія Петра Саббатія принципу «divide et impera» призвели до регресу у аваро-ромейських відносинах.

Надалі, в проміжку 558–562 рр. розгортаються події, які ілюструють другий етап у дипломатичних зносинах з Імперією та федератами. На цей час авари прагнуть до здійснення незалежної політики. З одного боку, Каганат продовжує союз із Візантією, з іншого – постійно збільшує військову потугу. На цей час авари здійснюють набіг на землі антів (які були союзниками Візантії) та «повністю спустошують їх», «не шкодуючи ні [земель антів], ні їх жителів» (Menander, 1985: 51). Зрештою, як констатує історик І. Князький, анти протягом другої половини VI ст. остаточно увійшли в конгломерат племен під очоленням аварів (Князький, 2016: 25).

Починаючи з цього часу, можна вказувати на порушення Баяном I договору – аварські послы, які прибули до Константинополя у 562 р., просили у імператора дозволу на заселення провінції Паннонія II «на колишньому місці герулів» (Menander, 1985: 53). Підкреслимо, що до цього часу територія Каганату обмежувалась Скіфією, а до сфери впливу аварів входив ареал проживання антів – межиріччя Дунаю та Дністра. Натомість пункти договору з Юстиніаном передбачали конкретно переселення зі Скіфії до «Верхньої Пеонії» аварів, а не розселення їх вказаними територіями, як того прагнув Баян. В таких умовах дотримання постулатів двостороннього договору не зрушилось з місця. Водночас авар Ікуніон, наближений до стратиґа Юстина, обмовився про те, що авари мають намір обдурити ромеїв, оскільки: «...одне говорять, а інше думають, вживають найпомірніші слова, прикриваючи лагідністю брехню, що під виглядом ніби хочуть перейти по той бік Істру для утвердження дружби з римлянами, насправді задумали зовсім інше та мають намір, якщо тільки вдасться їм, переправитися через річку, напасти на римлян усіма силами». Наслідком цієї новини для ромеїв стало затримання за наказом Юстиніана посланців кочови-

ків за цей же рік попри «часті накази» кагана відпустити їх. З цього часу, як інформує Менандр, «...почалось поміж римлянами та аварами ворогування, яке давно тліло...».

У 565 р., зі смертю Юстиніана, авари надсилають до нового імператора Юстина II (див. рис. 3) нове посольство. Посли кочовиків підтвердили договір та запросили «...ще дарів та золотих тканин», повідомивши, що розбили «всіх ворогів Імперії, які спустошували Фракію». Незрозуміло при цьому, хто мався на увазі під «ворогами», оскільки дана провінція межувала на півночі суто із землями аварів. Цілком можливо, аварські послы свідомо вказали візантійцям неправдиву інформацію. Зрештою, сам Менандр прямо свідчить про брехню з їх боку – «насправді, від вторгнень [аварів] постраждали анти й утургури, які були союзниками Імперії, а з кутригурами, які були ворогами [Візантії], авари домовились [очевидно, для подальшого спільного нападу на ромеїв]». Юстин II відмовив дипломатам у різкій формі, вказавши на те, що авари «не обдурять нас лестощами, не налякають погрозами», а базилевс «дасть [кочовикам] більше, ніж батько мій [Юстиніан], заставить прийти в себе, бо вас [аварів] вразила гординя» (Menander, 1985: 93–97).

Різка відповідь автократора послам у значній мірі посприяла погіршенню відносин поміж сторонами. Хронологічно цей антагонізм співпав із політичною та військовою консолідацією Каганату. Очевидно, у середовищі аварської знаті домінуючою ідеєю стає військове схилення Константинополя передачі Паннонії II.

Реакція імператора на прохання послів призвела до формування Баяном I (562–602) союзу із лангобарадами у 568 р. та укладення миру із ворогом на західному напрямі – королем Австразії Сигібертом I (561–575), на державу якого номади здійснювали набіги з 566 р. (Gregory, 1916: 91), що тільки підтверджує підготовку кочовиків до війни.

Висновки. Таким чином, період 557–565 рр. в контексті аваро-ромейської дипломатії відзначався перебуванням орди та новоутвореного Каганату під зверхністю Константинополя. Цьому в основній мірі сприяли дипломатичні маневри Юстиніана I поміж прагненням Баяна I закласти основи степової імперії аварів

та потребою використати номадів для захисту Дунайського лімесу. Договір, укладений поміж сторонами, носив характер домовленості поміж правителями як кочовиків, так і римського володаря. Зі смертю Юстиніана I у 565 р., трон у Константинополі зайняв Юстин II, котрий зайняв ворожу позицію щодо кочовиків та фактично розірвав договір з аварами. Цьому сприяв як брак дипломатичного досвіду імператора, так і криза економіки РOMEї. Водночас, розрив відносин поміж сторонами співпав із зовнішньополітичним посиленням Каганату. Посольський апарат аварів спрямував свої зусилля на дезінформацію базилевса Юстина II та на формування союзів із слов'янськими племенами, лангобардами та франками. В підсумку така політика номадів була підготовкою до розгортання військових дій аварів супроти Візантії із 70-х рр. VI ст.

Список використаних джерел і літератури

- Алексеев С. В. Славяне и авары. Вторая половина VI – начало VII века. / С. В. Алексеев. – Москва, 2015. – 256 с.
- Банников А. В., Морозов М. М. Византийская армия IV–XII вв. / А. В. Банников, М. М. Морозов. – Санкт-Петербург, 2013. – 688 с.
- Васильев А. А. История Византийской империи. Том 1. Время до Крестовых походов до 1081 г./ А. А. Васильев. – Санкт-Петербург, 1998. – 490 с.
- Дашков С. Б. Цари царей. Сасаниды. Иран III–VII вв. в легендах, исторических хрониках и современных исследованиях. / С. Б. Дашков. – Москва, 2008. – 352 с.
- Диль Ш. Император Юстиниан и Византийская цивилизация в VI веке. / Ш. Диль. – Минск, 2010. – 656 с.
- Жданович О. П. Посольства аваров у Менандра Протектора (комментированный перевод фрагментов источника). / О. П. Жданович // Золотоордынское обозрение. – 2016. – № 4. – С. 881–893.
- Иванов С. А. Оборона Византии и география «варварских» вторжений через Дунай в первой половине VI в. / С. А. Иванов // Византийский временник. – 1983. – № 44 (69). – С. 27–47.
- Князький И. О. Анты и авары // Символ науки. – 2016. – № 2. – С. 24–25.
- Кучма В. В. Военная организация Византийской империи. Научное издание. / В. В. Кучма. – Санкт-Петербург, 2001. – 426 с.
- Пилипчук Я. В. Аварский каганат в системе международных отношений раннего средневековья. / Я. В. Пилипчук // Arhivum Eurasiae Medii Aevi. – 2016. – № 22. – С. 130–132.

Феофилакт Симокатта. История.: Отв. редактор и вступ статья Пигулевской Н. В., пер. Кондратьева С. П., прим. Осиповой К. А. / Симокатта Феофликт. – Москва, 1957. – 223 с.

Хатуев Р. Т. Хроника аланских царей. / Р. Т. Хатуев. – Черкесск, 2007. – 118 с.

Шувалов П. В. Секрет армии Юстиниана. Восточноримская армия в 491–641. / П. В. Шувалов. – Санкт-Петербург, 2006. – 304 с.

Agathiae Myrinaei. Historiarum. Libri quinque. Graeca recognovit Niebuhrius B. Bonnae. / Agathiae Myrinaei. – Weber: Oxford University, 1828. – 457 p.

Corpus iuris civilis. Editio stereotypa, Volumen prius. / Digesta recogn. Theodorus Mommsen. Retractavit Paulus Krueger. – Weidmann, Berolini, 1872. – 873 p.

The Ecclesiastical History of Evagrius with the scholia. Introduction, critical notes and indices by Bidez J. and Parmentier L./ London, Methuen, 1898. – 360 p.

History of the Franks by Gregory, Bishop of Tours. / Selections, translated with notes Brehaut E. – New York, 1916. – 284 p.

Martindale J., Jones A., Morris J. The Prosopography of the Later Roman Empire – Volume III, AD 527–641 3. / J. Martindale, A. Jones, J.A. Morris. – Cambridge, 1992. – 760 p.

The History of Menander the Guardsman. / Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. – Liverpool, 1985. – 307 p.

Maurice's Strategicon. Handbook of Byzantine military strategy. / Translated by Dennis G. – Philadelphia, 1984. – 200 p.

Theophylacti Simokattae. Historiae. / Editit de Boor C. – Lipsiae, 1887. – 469 p.

References

Alekseev, 2015 – Alekseev S. V. Slavyane y avary. Vtoraya polovyna VI – nachalo VII veka. [Slavs and Avars. The second half of the 6th - the beginning of the 7th century.] Moskva, 2015. 256 s. [in Russian]

Bannykov, Morozov, 2013 – Bannykov A. V., Morozov M. M. Vizantiyskaia armiya IV–XII vv. [Byzantine army IV–XII centuries.] Sankt-Peterburg, 2013. 688 s. [in Russian]

Dashkov, 2008 – Dashkov S. B. Tsary tsarei. Sasanyd. Yran III–VII vv. v lehendakh, istorycheskykh khronykakh y sovremennykh issledovaniyakh. [Kings of kings. Sassanids. Iran III–VII centuries. in legends, historical chronicles and modern studies.] Moskva, 2008. 352 s. [in Russian]

Dyl, 2010 – Dyl Sh. Imperator Yustynyan i Vyzantiyskaia tsyvylyzatsyia v VI veke. [Emperor Justinian and Byzantine civilization in the 6th century.] Mynsk, 2010. 656 p. [in Russian]

Feofilakt, 1957 – Feofilakt Symokatta, Istoriya. Otv. redaktor i vstup. statia Pihulevskoi N. V., per. Kondrateva S. P., prym. Osypovoi K. A. [History.: Rev. ed-

itor and entry article Pigulevskaya N. V., trans. Kondratieva S. P., approx. Osipova K. A.] Moskva, 1957. 223 s. [in Russian]

Khatuev, 2007 – Khatuev R. T. Khronyka alanskikh tsarei. [Chronicle of the Alanian kings.] Cherkessk, 2007. 118 s. [in Russian]

Kniazkyi, 2016 – Kniazkyi Y. O. Anty i avary. [Antes and Avars] // Simvol nauki. [Science symbol] 2016. № 2. S. 24–25. [in Russian]

Kuchma, 2001 – Kuchma V. V. Voennaia orhanyzatsyia Vyzantyskoi imperii. Nauchnoe izdanye. [Military organization of the Byzantine Empire. Scientific publication] Sankt-Peterburg, 2001. 426 s. [in Russian]

Pylypchuk, 2016 – Pylypchuk Ya. V. Avarskii kahanat v systeme mezhdunarodnykh otnoshenyi ranneho srednevekovia [Avar Khaganate in the system of international relations of the early Middle Ages.] // Arhivum Eurasiae Medium Aevi. 2016. № 22. S. 130–132. [in Russian]

Shuvalov, 2006 – Shuvalov P. V. Sekret armii Yustynyana. Vostochnoromskaia armiya v 491-641. [The Secret of Justinian's Army. East Roman army in 491–641.] Sankt-Peterburg, 2006. 304 s. [in Russian]

Vasylev, 1998 – Vasylev A. A. Ystoryia Vyzantyskoi ympery. Tom 1. Vremia do Krestovykh pokhodov do 1081 h. [History of the Byzantine Empire. Volume 1. Time before the Crusades until 1081] Sankt-Peterburg, 1998. 490 s. [in Russian]

Corpus iuris civilis, 1872 – Corpus iuris civilis. Editio stereotypa, Volumen prius. Institutiones recognovit Krueger P., Digesta recognovit Mommsen T. Berolini, 1872. 873 p. [in Latin]

Gregory, 1916 – History of the Franks by Gregory, Bishop of Tours. Selections, translated with notes Brehaut E. New York, 1916. 284 p. [in English]

Martindale J. et al., 1992 – Martindale J., Jones A., Morris J. The Prosopography of the Later Roman Empire – Volume III, AD 527–641 3-A. Cambridge, 1992. 760 p. [in English]

Menander, 1985 – The History of Menander the Guardsman. Introduction essay, text, translation and historical notes Blockley R. Liverpool, 1985. 307 p. [in English]

Yvanov, 1983 – Yvanov S. A. Oborona Vyzantyy y heohrafiya «varvarskykh» vtorzhenyi cherez Dunai v pervoi polovinye VI v. [The defense of Byzantium and the geography of the “barbarian” invasions across the Danube in the first half of the 6th century] // Vyzantyskiy vremennyk [Byzantine temporary] 1983. № 44 (69). S. 27–47. [in Russian]

Zhdanovych, 2016 – Zhdanovych O. P. Posolstva avarov u Menandra Protektora (kommentyrovannyi perevod frahmentov ystochnyka) [Embassies of the Avars at Menander the Protector (commented translation of fragments of the source)] // Zolotoordynskoe obozrenye. [Golden Horde review] 2016. № 4. S. 881–893. [in Russian]

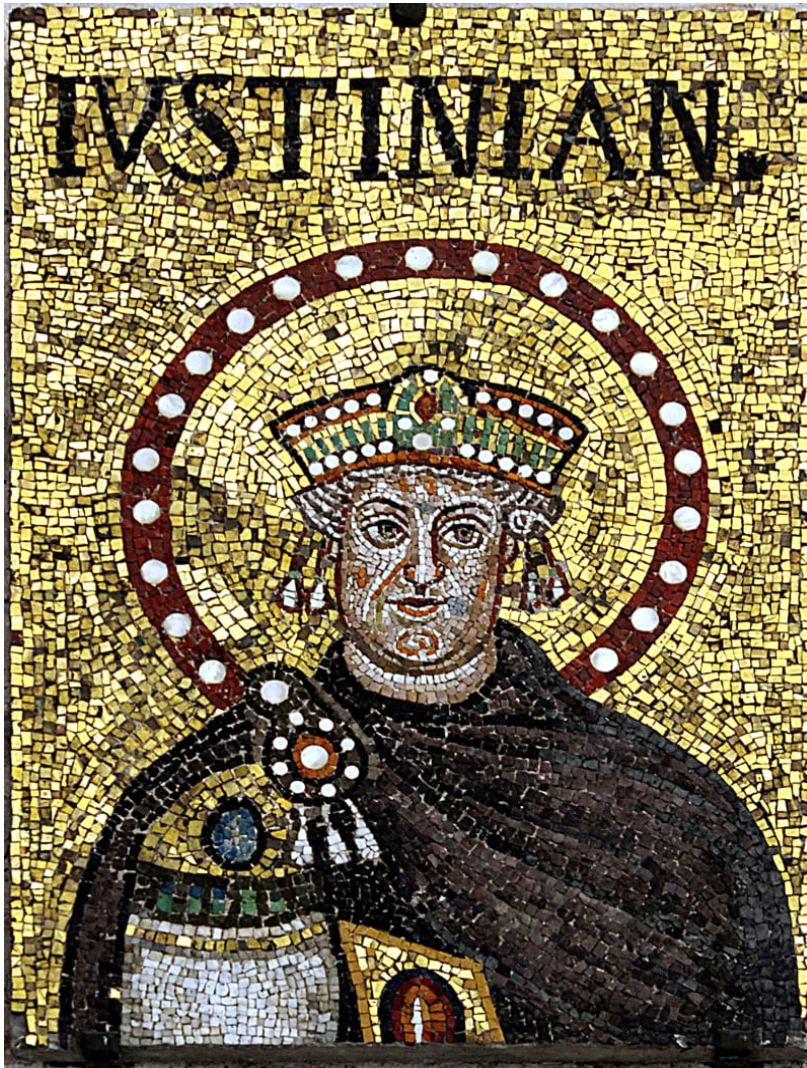

Рис. 1. Візантійський імператор Юстиніан I Великий (527-565), зображений у зрілому віці. Мозаїка базилики Сант-Аполлінаре-Нуово (Равенна, сучасна Італія), 60-і роки VI ст. Джерело: diomedes2.livejournal.com

**Рис. 2. Magister militum (головнокомандувач армією в регіоні) римської армії у супроводі буцелларіїв на Дунайському лімесі, V-VI ст. Ілюстрація Х. Д. Кабрери Пени.
Джерело: scontent.fbeg2-1.fna.fbcdn.net**

Рис. 3. Візантійський імператор Юстин II (565-578), зображений на монеті ціною в половину силікви.
Монетний двір Равенни, 565-578 рр. Легенда на аверсі: «D[omi]N[us] IVSTINVS P[ater] P[atriae] AVG[ustus] [лат. «Володар Юстин, Батько Батьківщини, Великий»]».
Переклад легенди наш, джерело зображення: cngcoins.com